

6. Панфилов А.С. Системный подход в организации управления предприятием / А.С. Панфилов. – М. : Знание, 1989. – 114 с.
7. Полонский А. Н. Планирование деятельности предприятия торговли : [учеб. пособие для студ. спец. 7.050107 «Экономика предприятия» дневной и заочной формы обучения] / Полонский А.Н., Садеков А.А., Гасило Е.А. – Донецк : ДонГУЭТ, 2004. – 233 с.
8. Литвак Б.Г. Экспертные технологи в управлении : [учеб. пособ.] / Б.Г. Литвак. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Дело, 2004. – 400 с.
9. Федорова Н.Н. Организационная структура управления предприятием : [учеб. пособ.] / Н.Н. Федорова. – М. : ТК Велби, 2003. – 256 с.

Надійшла 15.08.2010

УДК 631.1:633.1

А. М. КРАВЦОВА, О. Л. РУДА, М. О. КУДЛАСНКО
Вінницький національний аграрний університет

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ

В статті виявлено тенденції зернового ринку в умовах кризи, виокремлено фактори впливу на зміну рівня рентабельності виробництва зерна в Україні, уточнено причини її зниження. Запропоновано інноваційні шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

The article proved the corn market during the crisis highlights the factors influencing change in profitability of grain production in Ukraine, clarified the reasons for its decline. An innovative ways of increasing the competitiveness of Ukrainian wheat-makers both domestic and foreign market.

Ключові слова: виробництво зерна, збут зерна, ціна, агропромисловий комплекс, рентабельність, фактори впливу.

Вступ. Зернове виробництво та збут зерна мають важливе значення для розвитку національної економіки, забезпечення продовольчої безпеки держави та є головним чинником подальшого розвитку інтеграційних процесів на етапі входження України у світовий економічний простір. На сьогодні у світі виділяють три головні ресурси, які визначають перспективи розвитку країн на майбутнє: питна вода, зерно та нафта. Україна входить в десятку найбільших виробників і експортерів зерна. Зерно є одним із найрентабельніших видів сільськогосподарської продукції, займає більше половини посівних площ і забезпечує значну частину доходів сільськогосподарських підприємств.

Об'єктивна необхідність розвитку виробництва та збуту зерна зумовлена цілим комплексом причин. По-перше, зерно є найважливішим продуктом, що визначає міжгалузеві пропорції не тільки в агропромисловому виробництві, але й в економіці країни в цілому. Хліб є одним з основних продуктів харчування. На продукти переробки зерна припадає до 40% загальної калорійності харчового раціону населення. По-друге, виробництво зерна є найважливішим джерелом доходів переважної більшості сільськогосподарських підприємств. По-третє, зерно складає значну частину кормових ресурсів тваринництва і є сировиною для харчової та переробної промисловості [2, с. 14].

Постановка завдання. Науково-теоретичні та практичні аспекти розвитку виробництва та збуту зерна відображені в працях таких авторів: Гаркавенко Ю., Жигадло В., Макаренко П., Маслака О., Онди О., Радченко М., Сидоренко О., Товстоп'ята А. та інших. Однак, залишаються невирішеними проблеми підвищення рівня рентабельності виробництва зерна в Україні.

Метою дослідження є виявлення тенденцій зернового ринку в умовах кризи, виокремлення факторів впливу та уточнення причин зниження рентабельності виробництва зерна в Україні задля підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Результати. Зерновий сектор є фундаментом для більшості галузей агропромислового комплексу України, істотно впливає на добробут сільського населення і розвиток сільських територій. Люди, селяни, які вирощують зерно, повинні отримувати європейські доходи [4].

Проте останнім часом розвиток зернопродуктового підкомплексу не відзначається стабільністю. Основними проблемами цього є ціноутворення і ринок; зростання виробничих витрат і зниження цінової конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; дисфункціональність ринкової інфраструктури; недосконалість ринку, механізму його регулювання і саморегулювання. Проблема цінової політики залишається не врегульованою. Характер формування середніх реалізаційних цін на зерно сільськогосподарських підприємств формується довільно комерційними структурами. Ціновий фактор є основним, внаслідок якого рентабельність виробництва зерна стала нижчою.

Нестійкість виробництва поряд з іншими факторами призводить до коливання рівня затрат на 1 га посіву, собівартості одиниці продукції, а недосконалість цінової політики – до зниження прибутковості та рентабельності.

В умовах кризи в Україні та Вінницькій області, зокрема, спостерігається тенденція до значного зниження рівня рентабельності виробництва зерна, що означає збитковість багатьох господарств (табл. 1, рис. 1).

Таким чином, коливання ефективності виробництва зерна по сільськогосподарських підприємствах Вінницької області зумовлено, по-перше, тим, що для інвесторів пріоритетними довгий час залишалися короткострокові інвестиційні проекти, і фінансові потоки спрямовувались у високорентабельні, швидкорослі виробництва, що приносять прибуток за максимально короткий проміжок часу. В той же час, на наш погляд, це викликано ще й тим, що основні фінансові потоки направляються за межі області. Крім того, в області продовжує функціонувати тіньова економіка, що також негативно відзначається на обсягах виробництва зерна, а, відповідно, показниках їх ефективності.

Таблиця 1

**Показники ефективності виробництва зерна по сільськогосподарських підприємствах
Вінницької області***

Назва районів	Прибуток (+), збиток (-), тис. грн				Рентабельність, %			
	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
1. Барський	1022,7	349,1	3022,7	-1020,0	7,2	2,9	15,2	-3,7
2. Бершадський	4696,5	6446,5	2048,1	5110,8	18,9	19,6	9,3	11,2
3. Вінницький	-2531,1	-1184,7	1851,5	1019,2	-20,4	-11,5	14,4	9,4
4. Гайсинський	824,1	-264,2	9360,3	4127,4	5,8	-1,2	34,1	8,8
5. Жмеринський	-1175,1	100,9	2081,9	-12825,2	-11,2	1,4	18,7	-33,7
6. Іллінецький	1404,2	2629,4	4118,9	5164,8	8,1	14,1	25	13,9
7. Козятинський	5070,5	3673,0	21733,2	12704,6	21,4	12,4	67,9	28,6
8. Калинівський	3572,7	4186,4	11308,7	2119,3	18,4	21,1	43,2	6,1
9. Крижопільський	3423,8	26094,9	1099,3	24061,5	10,4	44,9	1,7	26,2
10. Липовецький	1059,5	1906,5	7648,0	1322,0	5,9	7,3	35	6
11. Літинський	-1662,7	-1116,0	2234,2	4285,9	-17	-15,6	39,3	44,7
12. Мог.-Подільський	-1205,7	-716,4	596,7	-137,0	-14,5	-10,4	13,5	-0,9
13. Мур.-Куриловецький	752,3	572,9	2173,3	2782,9	12,6	9,6	34,7	25,4
14. Немирівський	-1695,5	1181,5	7490,0	1856,2	-9,4	6,3	37,9	4,7
15. Оратівський	2092,3	3217,5	2582,3	-450,2	16,4	23,1	19	-1,2
16. Піщанський	-624,8	120,4	837,4	1276,7	-8,4	1,6	14,5	11,7
17. Погребищенський	197,6	1642,4	9277,9	3264,0	0,9	4,7	24,4	6,8
18. Теплицький	2822,7	3481,4	3944,7	4174,8	18,9	22,6	34	21,7
19. Томашпільський	-583,1	4252,5	12577,6	-709,4	-2,3	11,9	39,7	-1,6
20. Тростянецький	2205,3	1932,0	5387,7	5599,1	14,7	22,4	22,6	15,5
21. Тульчинський	-564,3	-194,7	1385,4	2593,0	-2,6	-1,2	7,7	13,6
22. Тиврівський	-22,3	1164,8	2602,6	5427,6	-0,2	11,7	17,8	16,9
23. Хмільницький	4479,0	5741,9	21471,3	21890,0	19,3	27,4	62,1	41,7
24. Чернівецький	-418,8	463,8	885,8	3904,6	-7,3	12,2	10,3	23,3
25. Чечельницький	1041,3	2372,5	979,2	5094,8	10,7	21,7	10,9	32,1
26. Шаргородський	1135,9	164,2	7525,9	7522,2	6,8	0,9	38	19,3
27. Ямпільський	1479,5	2298,3	122,4	6141,4	10	12,6	0,8	24,3
Всього по області	26692,7	74336,2	147709,7	114284,6	6,2	14,7	27,4	13,0

* Побудовано авторами на основі [6]

Таке незадовільне положення обумовлене фінансовим ризиком, який пов'язаний з економічною (стійкість валютного курсу, інфляційні процеси, податкові пільги, митний режим), політичною, юридичною нестабільністю; слабким інформаційним, організаційним, технічним забезпеченням; браком матеріально-технічних і фінансових ресурсів для здійснення відповідного виробництва тощо.

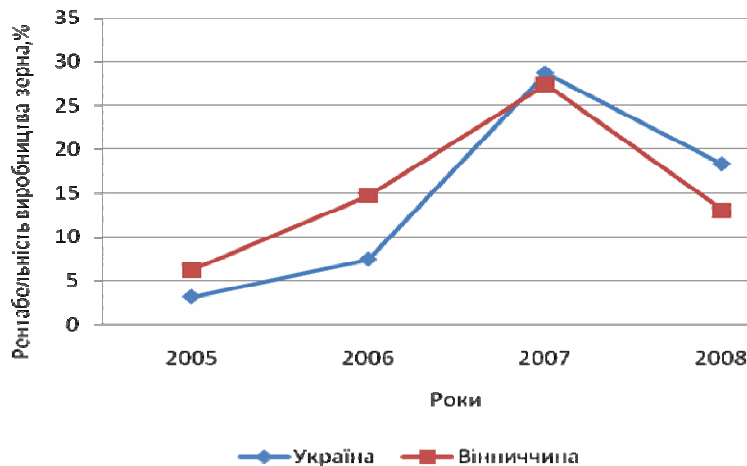

Рис. 1. Динаміка рентабельності виробництва зерна у 2005–2008 рр. [1, с. 20]

Причинами скорочення рентабельності виробництва зернових є: відсутність паритетного ринку збуту; нестабільність і непрогнозованість аграрної політики; штучне стримування цін на зерно в умовах зростання цін на добрива, паливе, засоби захисту рослин тощо. Питання цін на зерно залишаються заполітизованими, що заважає його об'єктивному розгляду. Це змушує аграріїв переорієнтувати виробництво на більш прибуткові культури, зокрема олійні. При цьому втрачаються фінансові можливості використання сучасних ефективних технологій ведення господарства та розширення виробничих потужностей. Такі тенденції зернового ринку зміняться лише тоді, коли державна політика по відношенню до зернової галузі зміниться.

На сучасний момент внутрішнє споживання зерна складає 26 млн т, тоді як урожай 2006 р. – 35 млн т, а потенційний урожай 2012 р. прогнозується на рівні 58 млн т.

Факторами, які визначають вектор руху, є:

1) щодо скорочення виробництва:

- скорочення чисельності населення України;
- низька купівельна спроможність населення;
- обмежувальні заходи щодо торгівлі;
- недостатній розвиток інфраструктури; непередбачуваність аграрної політики;

2) щодо збільшення виробництва:

- нарощування експорту;
- розвиток виробництва біопалива;
- відсутність торговельних та цінових втручань;
- розвиток ринкової інфраструктури; прозора та прогнозована політика держави [4].

Якщо зважити на ту обставину, що доходи від реалізації зернових покривали традиційно низькі чи нерентабельні інші види сільськогосподарської продукції, то рівень рентабельності до 10% не забезпечує навіть просте відтворення. На думку деяких фахівців, для здійснення ефективного зерновиробництва мінімальна рентабельність виробництва зерна має складати 20%, а раціональна (в умовах України) – щонайменше 40% [3, с. 35]. Тільки така рентабельність створить необхідні умови для оновлення основних фондів та застосування таких технологій виробництва зерна, які дозволять у подальшому не зменшувати, а підвищувати врожайність. Інші вважають, що рівень рентабельності зернового виробництва, що забезпечував би стабільність доходів сільськогосподарських товаровиробників і який необхідно прийняти як базу для регулювання, повинен бути не нижче 50% [3, с. 35].

Відзначимо, що зернова галузь сьогодні значно впливає на соціальний стан на селі, розвиток якого безпосередньо залежить від зерновиробництва. Зокрема, у 2009 р. в Україні господарствами усіх категорій одержано 46,0 млн т зерна, з них сільськогосподарськими підприємствами – 35,8 млн т зерна (78% загального обсягу). Валовий збір зернових культур порівняно з урожаєм 2008 р. (який був найбільшим за всю історію країни) зменшився на 13,7% (за рахунок зниження урожайності з 1 га на 4,9 ц, або на 14,2%), проте був значно більшим (на 38%) проти середньорічного обсягу виробництва зерна у 2000–2007 рр. (33,3 млн т). Під урожай 2010 р. озими на зерно та зелений корм, включаючи ріпак, посіяно на площі 10,1 млн га, що перевищує обсяг посіву під урожай 2009 р. на 2,9%, у тому числі зернові культури на зерно – на 8,6 млн га (на 3,7% більше) [5].

Якщо ми підемо по шляху скорочення виробництва зерна, у скрутному становищі опиняться 15 млн. людей, які проживають у сільській місцевості, а частина сільських населених пунктів припинить існування. Задля нарощування обсягів виробництва необхідно:

- 1) забезпечити законні права аграріїв вільно реалізовувати зерно за максимально сприятливими ринковими цінами, у тому числі на експорт, іншими словами, створити для них прогнозовані економічні стимули;
- 2) сприяти розвитку інфраструктури зернового ринку, в тому числі його транспортної та інформаційної складових;
- 3) сприяти підвищенню конкурентоздатності вітчизняних підприємств борошномельної та хлібопекарської галузей; для цього, окрім іншого, необхідно поступово замінювати адміністративне регулювання цін на хліб на відповідні дотації для незахищених верств населення;
- 4) забезпечити своєчасне та в обґрунтованих обсягах накопичення та утримання державою запасів продовольчого зерна;
- 5) підвищувати конкурентоспроможність виробників тваринницької продукції, у тому числі вдосконалювати систему захисту внутрішнього ринку від “сірого” імпорту та контрабанди тваринницької продукції;
- 6) вивчати та застосовувати інші можливості захисту внутрішніх переробників зерна, наприклад, шляхом пільгового кредитування та відповідних державних програм.

Якщо системна і цілеспрямована робота з розвитку зерновиробництва дозволить збільшити виробництво зерна в Україні протягом найближчих 5 років до 58 млн т., то Україна задовольнить всі внутрішні потреби (з урахуванням зростання добробуту населення, нарощування виробництва біопалива та збільшення обсягів державних закупівель зерна); експорт українського зерна може збільшитися до 25 млн т., яке портова інфраструктура України здатна експортувати вже сьогодні [4].

Висновки. Таким чином, Україна має унікальні умови для розвитку зерновиробництва, і саме виробництво зерна має стати перлиною економічної корони нашої держави. Для ефективного ведення господарської діяльності рівень рентабельності має бути не нижче за ставку дисконту, за яку, як правило, береться відсоток за депозитним вкладом (наразі це 22%). Вирощування та збут зерна, як і інші види господарської діяльності, мають свої переваги та недоліки. Перевагами вирощування пшениці можна вважати наступні. По-перше, ця культура є добрим попередником у сівозміні. По-друге, на готову продукцію є постійний попит упродовж всього маркетингового року. По-третє, побічну продукцію, а саме соломку, можна дуже широко використовувати. До недоліків належать значні капіталовкладення під час переходу на сучасні технології вирощування пшениці та високі тарифи на послуги складського зберігання готової продукції.

Щороку українські виробники зерна стикаються з одними й тими ж проблемами: перевищення пропозиції зерна над попитом; відсутність приміщень для зберігання нового врожаю; заниженою ціною на зерно на внутрішньому ринку; залежність аграріїв від зернотрейдерів, які сьогодні контролюють переважну частину товаропотоків зерна; експортні обмеження та інше, що призводить до зменшення дохідності зерновиробництва. Всі ці проблеми обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку інноваційних шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Література

1. Жигadlo В. О. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / В. О. Жигadlo // Ринок зернових культур в Україні. – 2008. – С. 19–29.
2. Макаренко П. М. Економічні відносини в процесі виробництва та збуту зерна сільськогосподарськими підприємствами в регіоні / П. М. Макаренко // Агросвіт. – 2008. – № 9. – С. 14–18.
3. Онда О. А. Виробництво зерна в Україні у контексті внутрішнього споживання та експорту / О. А. Онда // Агросвіт. – 2008. – № 13. – С. 31–36.
4. <http://www.uga-port.org.ua>
5. <http://ukrstat.gov.ua/>
6. Статистичний щорічник Вінниччини за 2008 рік / [за ред. С. Н. Ігнатова]. – Вінниця : Головне управління статистики у Вінницькій області, 2009. – 632 с.

Надійшла 04.09.2010